

apellativumok vannak (*láz, lonka, parlag, pojána, toplica*), amelyek mind a magyar, mind a román nyelvbe behatoltak. Ilyen esetekben a helyi tényezőktől függően, a névadók lehetnek románok vagy magyarok, sőt szlávok is. Például *Láz* és *Lonka* esetében Erdély északi tájain az ukránok. Éppen a hibás eredetmeghatározás elkerülése végett a helynévkutatóknak figyelembe kell venniök nemcsak a lakosság jelenkori, hanem történeti etnikai hovatartozását, a tanulmányozott település múltját. Hangsúlyozni kívánom, hogy a helynevek eredetének megállapításakor és azok településtörténeti következtetéseinek levonásakor feltétlenül szükséges a nyelvész és a helytörténész együttműködése.

Rövidítések

alb.	=	albán
bg.	=	bulgár
hn.	=	helynév, határnév
hsn.	=	helységnév
+	=	kihalt
m.	=	megye
mac.	=	macedón
nyj.	=	nyelvjárási
ószl.	=	ószláv
r.	=	román
szb.	=	szerb
tsz.	=	többes szám
ukr.	=	ukrán
ún.	=	ügynevezett
vö.	=	vesd össze!

JANITSEK JENŐ

Még egyszer a kárpátaljai magyarlakta települések történelmi nevének visszaállításáról

A területi lapok hasábjain (Kárpáti Igaz Szó, 1991. 01.19; Novini Zakarpattya, 1991.01.30.), tudományos cikkekben már többször is kifejtettük álláspontunkat Kárpátalja településneveiről. Mind a mai napig érkeznek hozzánk levelek, amelyekben területi, járási, városi és községi népképviselők tanácsot kérnek e kérdésben. Szükségesnek tartjuk újból leírni a tényeket, mivel mind a mai napig megjelennek olyan publikációk, amelyek elferdítik a valóságot.

Közismert, hogy a kárpátaljai helységnevek használatában elég nagy zűrzavar uralkodott. Szükségessé vált a probléma objektív és tudományos tanulmányozása.

Az ungvári Hungarológiai Központ megalakulása után (1988 január) az egyetem magyar filológiai tanszéke, a Kárpáti Kiadó, a területi újságok, a párt és tanácsai szervek munkatársainak részvételével közös értekezletet szervezett, amelyen határozat született a terület településneveinek rendezéséről. Az értekezletet követő napon a sajtóban – mellőzve az alkotmányjogi megoldást – a történelmi neveket kezdték használni, ami értetlenséget váltott ki a hivatalos körökben. A határozat helyes voltát különböző helyeken kellett bizonyítanunk. A felelősséget és a következményeket a magyar filológiai tanszéknek és a Hungarológiai Központnak kellett vállalnia. Később a területi végrehajtó bizottság felkért, illetőleg kötelezett bennünket a névhasználat kérdésének tárgyalagos tisztázására.

Szem előtt tartva azt a tényt, hogy a helységnevek kialakulása történelmi folyamat, amelyben benne van az adott nép történelme és kultúrája, mi tudományos felelősséggel láttunk hozzá a kérdés tanulmányozásához. Több levéltári okmányt vizsgáltunk meg, igyekeztünk kideríteni a névalak első, s az ezt követő előfordulásait különböző okiratokban. Figyelembe vettük a mai, élő, népi névhasználatot is. A mintegy három évig tartó munka eredményeként kidolgoztuk a kárpátaljai településnevek használatának alapelveit az ukrán és a magyar nyelvben (l.: LIZANEC PÉTER, *Helységnevek Kárpátalján*. In.: Ung-Vidéki Hírek, 1992. dec. 25.)

Alapelveinket a megnevezett újságokban leírtuk, kifejtettük az Ungvári Állami Egyetem tudományos konferenciáin, s azon az értekezleten, amelyet 1991. május 11-én (l. Kárpáti Igaz Szó) a KMKSZ vezetősége tekintélyes magyarországi nyelvészek és térképészek részvételével rendezett, közös megegyezéssel el is fogadtak. Tekintetbe véve, hogy politikai ambíciókból 1910–1913 és 1945–1948 folyamán Kárpátalja helységneveiben változásokat vittek véghez, mi a valós történelmi nevek visszaállítására törekedtünk a lakosság névhasználatának megfelelően. Ez lehetővé teszi a terület új adminisztratív-territoriális felosztásának előkészítését (l.: LIZANEC PÉTER, *Kárpátalja helységnevei*. In.: Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára. Bp. 1991. 411. o.)

Abból indultunk ki, hogy Kárpátalja soknemzetiségű terület, így az egyes helységneveket ukrán, magyar, román és német nyelvű alakban kell megadnunk. Ezért az említett nyelvek szakembereinek véleményét minden esetben kikértük. Kárpátalja minden településének hivatalos ukrán nyelvű nevének is kell lennie. Azokban a falvakban, amelyekben nagy számban élnek más nemzetiségűek, hivatalos okmányokban, pecsétéken, bélyegzőkön két egyenrangú megnevezés lesz feltüntetve. Így párhuzamos névhasználat alakul ki: запсонь-Zápszony, Гаранглаб-Harangláb, Опочи-Оросзи (Sárosoroszi), Велика Бегань-Nagybégány stb.

A nyelvészek írásban fektették le álláspontjukat. Most a területi, a városi és a járási végrehajtó bizottságokon a sor, hogy Ukrajna Legfelsőbb tanácsa elé terjeszszék a kérdést. Meggyőződésem szerint az Ukrán Parlament pozitív határozatot fog hozni, s elesik az az alaptalan vádaskodás, ami szerint mi ukránosítani akarjuk a magyar faluneveket. Igaz, azzal is vádolják e cikk íróját, hogy magyarosítja a faluneveket, s ezért még felelnie kell. Nem tudjuk, kinek áll érdekében. Mi a valós nyelvi tények mellett állunk ki tudományos alapon. Figyelembe vesszük a magyar nyelv törvényszerűségeit. Az ukrán megnevezések az ukrán nyelv törvényszerűségei szerint alakulnak, ami tökéletesen egybeesik az 1991. május 11-i tanácskozás

állásfoglalásának 4. pontjával: „A nemzetiségi nyelvhasználatból hivatalossá tett neveket minden nyelv a maga tulajdonnév-alkotási szabályai szerint alakítja ki, például: Kisbégány – Мала Бийгань; Apsa de Jos – Нижня Апша; Aknaszlatina – Солотвино – Slatina Osna” (A Hungarológiai Központ archívumából).

Nem osztjuk a beregszászi járási KMKSZ vezetőinek véleményét, akik szerint a magyar helységneveket a magyar hangzás szerint kell átírni az ukrán ábécé betűivel. Például: надь Бегань, Киш Добронь stb. Ez ugyanis azt is jelentenék, hogy az ukrán helységneveket ukrán hangzás szerint kellene átírni a magyar ábécé betűivel. Például: Szvaljava, Nyizsnyi Remeti, Velikij Bereznij (nem pedig Szolyva, Alsóremete, Nagyberezna stb.) Az egyes nyelvek törvényszerűségeinek figyelmen kívül hagyása az adott nyelv szabályainak és a nyelvet beszélők durva megsértése lenne.

Nem értünk egyet a KMKSZ Anyanyelvi és Nyelvpolitikai Bizottságának álláspontjával, miszerint „... ne a tudósok döntsék el, hogy ezt vagy azt a falut hogyan hívják, hanem a helybeliek és a környékeliek véleménye legyen az elsődleges szempont” (Kárpáti Igaz Szó, 1991. február 6.)

Jelenleg arra van szükség, hogy indulatok nélkül tisztázzuk a településekkel kapcsolatos kérdéseket: a konkrét helynév használatának eldöntésénél feltétlenül a hiteles történeti okmányokból kell kiindulni, az önkényes névváltoztatásokat felül kell vizsgálni, s a névhasználat problémájának eldöntésében történeti, nyelvtudományi, élőnyelvi szempontokat kell figyelembe venni. A helységnevek ügye ugyanis alkotmányjogi, nem pedig referendum kérdése.

Természetesen a helységnevek megváltoztatásában bizonyára lesznek vitás kérdések, amelyeket a lakossággal, a társadalmi szervezetekkel egyetértésben kell eldönteni.

A KMKSZ a megoldást két névalak használatában látja. Azaz minden településnek legyen egy hivatalos államnyelvi és egy hivatalos magyar megnevezése. Ezzel az állásponttal nem lehet egyetérteni, mert furcsa helyzet alakulna ki, hogy egy-egy helységnek két neve is lenne: Sztrumkivka – Szürte, Cehlivka – Téglás stb. (l.: BEREKSZÁSZI ANIKÓ, Magyar helységnevek Kárpátalján a nyelvi tervezés tükrében. In.: A magyar névtani kutatások legújabb eredményei. Miskolc – Budapest, 1997. 360. o.). Ez, amellet, hogy zavart kelt, a történelmi igazságnak sem felel meg. Mi nem mentünk ezen az úton, hanem kidolgoztuk a következő elveket:

1. Meg kell hagyni a települések azon régi elnevezését, melyek szerepelnek a történelmi okmányokban, s kiállták a különböző rendszerek változását, megőrizték eredeti nevüket: mint például Bilki, Zahattyá, Kusnica, Oszj, Dorobratovo stb.

2. Azokat a város-, illetve faluneveket, melyeket a történelem során változtak, felül kell vizsgálni, s azt a változatot választani ki, amely mind történelmi, mind nyelvi szempontból megalapozott, s természetesen figyelembe kell venni azt is, hogyan honosodott meg használata a lakosság körében.

3. Pontosítani kell a helységnevek helyesírásának alapelveit az adott nyelvben, s a más nyelvekre való átírás szabályait is.

Ami a magyarlakta települések nevének megváltoztatását illeti, ennek során az egyetem magyar tanszéke és a Hungarológiai Központ a következő elvekhez igazodik:

1. Magyarul úgy írjuk a helységneveket, ahogyan a nyelvhasználatban meghonosodott, s ahogyan a történelmi okmányokban is fellelhető. Orosz, illetve ukrán nyelven történő írásuk esetén cirill betűket alkalmazunk, természetesen figyelembe véve a nyelvek fonetikai és morfológiai szabályát.

2. A többemlű helységnevek a magyar helyesírási gyakorlatnak megfelelően írjuk, orosz és ukrán nyelven a jelzős köznyelvi előtag lefordítható. Például: Feketepatak – Csornyij Potyik, Kisbégány – Mala (Malaja) Begany, Nagydobrony – Velika Dobrony.

3. Az ukrán települések nevét a magyar nyelv fonetikai és morfológiai szabályainak megfelelően átírásban használjuk. Volovec – Volóc, Kvaszovó – Kovászó, Szvaljava – Szolyva, Verjaca – Veréce stb.

4. Az ukrán helységnevekben a köznévi eredetű jelző magyarra fordítandó: Mala Kopanya – Kiskopány, Verhnyi Remeti – Felsőremete stb.

5. A legfontosabb a helységnevek használatában a tudományosság: természetesen nem hagyhatjuk figyelmen kívül a lakosság véleményét, azaz az önelnevezést. (l.: LIZANEC PÉTER, Kárpátalja helységnevei, Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára. 413. o.).

Tudtuk, hogy az elvek kidolgozása még nem minden. A Területi Adminisztrációnak és az Ukrán Parlamentnek kell mihamarabb döntést hoznia. Ezért 1992. április 6-án kérelemmel fordultam M. I. Krailóhoz, Ukrajna elnökének kárpátaljai képviselőjéhez, hogy ösztönözze mielőbbi döntéshozatalra a területi végrehajtó bizottság történelmi helységnevekkel foglalkozó csoportját.

1992. május 7-én ugyanezzel a kérelemmel fordultam I. Sz. Plujcshoz, Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának elnökéhez, hogy támogassa azt a tudományos álláspontot, mely szerint azokon a településeken, ahol nemzeti kisebbségek élnek, két megnevezés legyen hivatalos. Például: ukrán-magyar, ukrán-román, ukrán-német, vagyis a pecséteken, bélyegzőkön, helységnévtáblákon mindkét megnevezés legyen egyformán hivatalos (A Hungarológiai Központ archívumából).

Erre a kérelemre 1992. október 19-én meg is érkezett Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa kulturális kérdésekben illetékes tárcájának válasza, melyben Leszj Tanjuk parlamenti képviselő, a kulturális tárca elnöke helyesli az UAE magyar tanszékének bázisán működő Hungarológiai Központ állásfoglalását (A Hungarológiai Központ archívumából).

1992. június 16-án V. J. Burkaló, a Területi Tanács főtitkára írásban tolmácsolta a Beregszászi Járási Tanács első emberének az UAE Hungarológiai Központjának azon álláspontját, amely a települések történelmi nevének visszaállítását javasolja. Csatolta annak a 83 településnek a listáját is, amelyen a hivatalos (változtatandó) név mellett szerepel a történelmi magyar, német, román név, valamint a kutatók, nyelvészek által ajánlott új névvariáns (A Hungarológiai Központ archívumából).

Nem lehet eleget hangsúlyozni a települések történelmi nevének fontosságát, a változtatás szükségességét. Sajnos minden ilyen irányú törekvés kis eredményekkel jár. Ennek ellenére nem kell feladni a történelmi igazság keresését, mivel a politikai és a nemzeti öntudat egyaránt azt diktálja, hogy ez a helyes út és ideje tiszta vizet önteni a pohárba.

Mostanra már több mint 40 kárpátaljai magyarlakta település kapta vissza történelmi nevét alkotmányjogi úton az ungvári Hungarológiai Központ írásbeli javaslatára. Ez a valós tény. Közzöljük azoknak a falvaknak a jegyzékét, amelyeknek az Ukrán Legfelsőbb Tanács visszaállította történelmi nevét.

Beregszászi járás

s/sz	Az élő népi név írott emlékekben	A nevek megváltoztatása 1946-ban	A falvak történelmi neveinek visszaállítása 1992-ben és később
1.	Asztély 1850	Лужанка	АСТЕЙ
2.	Bátyú 1910	Вузлове	Батьово
3.	Bene 1893	Добросілля	Бене
4.	Beregdéda 1910	Дідово	Берегдийда
5.	Beregújfalu 1910	Нове Село	Берегуйфолу
6.	Csetfalva 1851	Четове	Четфалва
7.	Csonkapapi 1910	Попове	Чонкапопі
8.	Guth 1851	Гараздівка	Гут
9.	Halábor 1851	Грабарів	Галабор
10.	Harangláb 1910	Дзвінкове	Горонглаб
11.	Hetyen 1910	Липове	Гетен
12.	Jánosi 1808	Іванівка	Яноші
13.	Kaszony 1857	Косини	Косонь
14.	Kigyós 1851	Зміївка	Кідьовш
15.	Kisbégány 1851	Мала Бігань	Мала Бийгань
16.	Nagybégány 1851	Велика Бігань	Велика Бийгань
17.	Som 1893	Деренковець	Шом
18.	Vári 1910	Варісво	Вари
19.	Zápszony 1910	Заставне	Запсонь

Munkácsi járás

1.	Csongor 1910	Чомонин	Чонгор
2.	Dercen 1910	Дрисина	Дерцен
3.	Fornos 1893	Ліскове	Форнош
4.	Frigyesfalva 1881	Кленовець	Фрідсшово
5.	Rafajnafalu 1910	Рафайлове	Рафайново
6.	Szernye 1893	Рівне	Серне

Ungvári járás

1.	Antalóc 1897	Антонівка	Анталовці
2.	Bátfa 1897	Деревці	Батфо
3.	Botfalva 1897	Прикордонне	Ботфолво
4.	Eszeny 1851	Яворове	Есень
5.	Homok 1910	Холмок	Гомок
6.	Ketergény 1910	Розівка	Кетергийнь
7.	Kisszelmenc 1910	Солонці	Малі Селменці
8.	Korláthelmec 1910	Холмці	Гелмец

9.	Palágy-Komoróc 1910	Комарівці	Паладь-Комарівці
10.	Palló 1897	Павлове	Палло
11.	Szürte 1897	Струмківка	Сюрте
12.	Téglás 1897	Цеглівка	Тийглаш
13.	Tiszaágtelek 1910	Тисянка	Тисоагтелек

Nagyszőlősi járás

1.	Akli 1851	Клинове	Оклі
2.	Batár 1897	Братове	Ботар
3.	Csoma 1910	Затисівка	Чома

Ezt a cikket Mező Andrásnak szentelem, aki az ungvári egyetemen több alkalommal is tartott előadás-sorozatot.

LIZANEC PÉTER

Leányvár

A címben szereplő összetett szó két helység nevében található meg. A történeti Esztergom megyéhez tartozó Leányvár falu nevét KISS LAJOS azzal az apácakolostorral kapcsolja össze, amely a hagyomány szerint egykor a Klosterbergen (Kolostor-hegyen) állt (FNESz⁴ II. 20.). Az 1364-től adatolható zempléni Révleányvár esetében érthető módon elfogadhatatlannak tartja, hogy a leány és vár főnév összetételéből keletkezett helységnév egy 1440-ben emelt földvár nevéből származna (FNESz⁴ II. 413.). Leányvár nevének eredetét kutatva GERSTNER KÁROLY bemutatja a mondai elemekkel átszőtt naiv névmagyarázatot, a falu középkori előzményének történetét és a Bél Mátyás által lejegyzett hagyományt. Véleménye lényegében megegyezik Kiss Lajoséval. Miután valószínűsíti az óbudai klarisszák itteni birtoklását, úgy véli, hogy a török korban elpusztult vidékre viszszerőők a szerintük korábban itt állt apácakolostor miatt nevezték el a falut Leányvárnak. Ennek bizonyítékeként említi a Klosterbergnek nevezett dombot, ahol szántáskor régi edénytöredékeket találtak (Neue Zeitung 1980. V. 31. 7.).

A fenti etimológiai kísérletek véleményünk szerint a vonatkozó források számbavétele ellenére sem adnak kielégítő választ a nevek kialakulására. Az esztergomi Leányvár néveredeztetésében megmagyarázatlanul marad az összetétel utótagja, a zempléni falunál pedig hiányzik a névadás indítékának kifejtése. A kérdés megválaszolásához szükségesnek látjuk a hasonló nevek, a rájuk vonatkozó hagyományok, mondák és régészeti emlékek együttes vizsgálatát.

A helységnévként ritkán előforduló Leányvár földrajzi névként sem tartozik a gyakoriak közé, ennek ellenére teljesnek nem tekinthető adattárunkba 38 további előfordulását sikerült felvennünk.